

Utrata i żałoba. Teoria i praktyka, red. Renata Kleszcz-Szczyrba, Anita Gałuszka, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2016, ss. 190.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rped.2017.9.3-10>

Utrata, śmierć, żałoba to integralne elementy ludzkiego życia. Od momentu poczęcia człowiek niejako wchodzi w potencjalność utraty, która jest w sposób nieunikniony wpisana w jego losy. Doświadczenie utraty kogoś lub czegoś, co stanowiło znaczącą wartość, jest zawsze przeżyciem bardzo osobistym, stąd jego analiza wymaga od badacza niezwyklej delikatności i pokory. Współcześnie szczególnego znaczenia nabiera organizowanie sieci wsparcia rodzicom doświadczającym śmierci dziecka w okresie prenatalnym i perinatalnym, bo też coraz szersza jest świadomość i urealnienie istnienia dziecka już na wczesnych etapach jego rozwoju wewnątrzłonowego.

Publikacja *Utrata i żałoba. Teoria i praktyka* w sposób wielowątkowy omawia tematykę śmierci, prezentując zarówno analizy teoretyczne, jak i praktyczne wskazówki, przydatne osobom bezpośrednio stykającym się z utratą osoby bliskiej. Książka powstała we współpracy z Fundacją „By dalej iść”, której misją jest niesienie wsparcia rodzinom po stracie dziecka. Redakcji naukowej podjęły się: Renata Kleszcz-Szczyrba i Anita Gałuszka reprezentujące Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Publikacja składa się z czterech części poświęconych różnym kontekstom i sposobom interpretowania śmierci, utraty, żałoby. Część pierwsza obejmuje trzy artykuły, dotyczące problematyki biologicznych oraz psychologicznych aspektów umierania i śmierci, następnie kontekstu filozoficznego. W tej części autorki zaprezentowały szereg ujęć śmierci i utraty, biorąc pod uwagę wielowymiarowość tego zjawiska. Anita Gałuszka dała temu wyraz przedstawiając syntetyczną analizę etapów i symptomów śmierci w ujęciu medycznym i równoległe psychologiczne reakcje na uświadamiany sobie kres życia. Śmierć jako zjawisko naturalne i konieczne, które ma swoje odzwierciedlenie w procesach biologicznych organizmu i przeżyciach psychicznych, na przestrzeni wieków było analizowane także przez filozofów. Próbowali szukać konkretnych sposobów „oswojenia” śmierci, minimalizowania niepokoju z nią związanego i poradzenia sobie z doświadczeniem utraty osób bliskich. Poglądy epikurejczyków, stoików oraz poglądy chrześcijańskie dotyczące problematyki śmierci i żałoby zaprezentowała Danuta Ślęczek-Czakon, uzupełniając je o współczesne tezy bioetyków. Pierwszą część publikacji zamyka artykuł Małgorzaty Okupnik, w którym autorka analizuje fenomen utraty w trzech głównych wątkach: jako doświadczenie powszechne i nieuchronne, jako wydarzenie relacyjne i jako doświadczenie o paradoksalnej naturze. Jak zauważa, utrata staje się udziałem każdego człowieka, przy czym jest doświadczeniem bardzo osobistym, niedającym się porównać czy sklasyfikować.

Kolejny dział prezentuje ujęcia śmierci i żałoby w kulturze i sztuce. Odwołuje się do obecności tematu śmierci zarówno w filmie, jak i w przestrzeni kulturowo-społecznej cmentarzy, gdzie szczególnym źródłem informacji o sposobach interpretowania śmierci mogą być inskrypcje nagrobne, w tym na nagrobkach dziecięcych. Zdaniem Anny Długozimnej cmentarz poza funkcją lokowania zwłok osób zmarłych może pełnić także rolę terapeutyczną, której źródeł należy szukać w sposobie zorganizowania przestrzeni cmentarza, w tym wzbogaceniu go szatą roślinną. Najważniejszym elementem cmentarza jest grób – jako symbol pamięci staje się jednocześnie miejscem wyrażenia więzi żyjących bliskich ze zmarłym, ich sposobu przeżywania utraty i żałoby. Cennym źródłem informacji o sposobach interpretowania i przeżywania żalu po śmierci dziecka są inskrypcje znajdujące się na nagrobkach dziecięcych. Małgorzata Gnyś-Nidecka prezentuje przekrojową analizę zapisów umieszczanych na grobach dzieci poczynając od XVI wieku do czasów obecnych. Kolejne artykuły w tej części traktują o różnych przedstawieniach śmierci, procesu żałoby i terapii po stracie w dwóch filmach: pierwszym wyreżyserowanym przez Krzysztofa Kieślowskiego w Polsce w 1993 r. zatytułowanym *Niebieski* i drugim – produkcji zagranicznej pod tytułem *Antychryst*, który powstał w 2009 r. w reżyserii Larsa von Triera. W obu filmach pojawia się – choć zupełnie różnie zobrazowany – motyw śmierci osoby bliskiej i proces żałoby przeżywanej w kontekście płciowym – kobiecości i męskości.

Trzecia część publikacji dotyczy psychologiczno-społecznych aspektów śmierci, w tym diagnozy przeżywania żałoby i wsparcia społecznego po utracie. Znalazły się tu trzy artykuły traktujące o potrzebie przeżywania żałoby, jej patologicznych odmianach i o sytuacji rodziny w obliczu samobójstwa. Renata Kleszcz-Szczyrba w tytule artykułu formułuje pytanie: Czy każdej stracie „potrzebna jest” żałoba i czy każdej żałobie „potrzebna jest” terapia? Analizując przygotowany przez autorkę materiał dochodzimy do wniosku, że żałoba nie jest stanem chorobowym, ale naturalnym procesem adaptacyjnym, z charakterystyczną dla siebie fazowością. Zdarza się jednak, że przeżywana jest w sposób nieprawidłowy, a brak urealnienia straty i przyjęcia jej jako faktu nie pozwala „pójść naprzód” i na nowo podjąć aktywnego kontaktu ze światem. Patologiczne przeżywanie żałoby często zdarza się u osób o osobowości zależnej. Joanna Dreżewska i Ewelina Sitarska prezentują studium przypadku kilku takich osób, z którego przebiega znacząca trudność w prawidłowym przejściu procesu żałoby. W takiej sytuacji konieczna okazuje się pomoc terapeuty, który wspiera w ponownym przeżyciu symbiozy i separacji, tak by w przyszłości osoba taka mogła budować zdrowe relacje społeczne. Joanna Krawczyk porusza trudny temat samobójstwa w rodzinie i sposobów przeżywania tego wydarzenia zarówno przez dorosłych, jak i dzieci. Sygnalizuje, że doświadczenie samobójstwa bliskiej osoby niesie za sobą wstrząs i traumę, stąd potrzeba ogromnej delikatności, ale także gotowości wsparcia takich osób.

Współcześnie przeżywanie żałoby po stracie staje się także udziałem tych osób, które tracą dziecko na etapie jego rozwoju prenatalnego. Ostatnia część publikacji dotyczy problematyki śmierci dziecka w okresie prenatalnym i perinatalnym. Renata Kleszcz-

Szczyrba formułuje tezę, że radzenie sobie z tego typu stratami staje się wyzwaniem naszych czasów. Jak zauważa autorka, coraz więcej rodziców uświadamia sobie obecność dziecka już od pierwszych chwil po uzyskaniu informacji o poczęciu, a w związku z tym boleśnie przeżywa jego stratę jeszcze przed narodzeniem. Jednocześnie w kulturze masowej obserwujemy postępującą negację i tabuizację śmierci, co utrudnia rodzicom zgodne z osobistą potrzebą opłakiwanie śmierci przedwcześnie zmarłego dziecka. Przeciwności psychiczne kobiet po poronieniu są bardzo zróżnicowane. Do pochylenia się nad nimi zachęca w swoim artykule Joanna Majewska, wskazując na ciekawe wyniki badań prowadzonych wśród kobiet po poronieniu w Wielkiej Brytanii. Wyniki te pokazują, że poronienie jest różnie odbierane przez kobiety – część z nich przeżywa to wydarzenie jako stratę dziecka lub stratę części rodziny, są jednak również kobiety, które nie utożsamiają poronienia ze stratą dziecka. Jak postuluje autorka, warto kobiety po poronieniu traktować indywidualnie, z dużą uważnością i otwartością na świat ich przeżyć. O wsparciu niesionym rodzinie po stracie prenatalnej pisze Izabela Barton-Smoczyńska, analizując rolę komunikacji w obrębie zespołu terapeutycznego. Zauważa, że zespół terapeutyczny daje możliwość udzielenia adekwatnej pomocy zarówno matce dziecka utraconego, jak i szerszej rodzinie. Publikację zamyka artykuł Anny Stachulskiej dotyczący roli położnej w udzielaniu wsparcia kobietom po stracie dziecka w okresie ciąży i porodu. To na położnej najczęściej spoczywa zadanie towarzyszenia kobietom po stracie w pierwszych chwilach od uzyskania przez nie tej trudnej informacji. Autorka postuluje więc, by już na etapie przygotowania do wykonywania zawodu położnej umożliwić uczennicom zetknięcie z sytuacją niepowodzenia prenatalnego, tak by mogły one lepiej przygotować się do udzielenia adekwatnej pomocy i wsparcia w tego typu sytuacjach w przyszłości.

Omawiana publikacja ma wartość zarówno teoretyczną, jak i praktyczną. Wartość teoretyczna wynika w pierwszej kolejności z solidnego i wielowątkowego opracowania podejmowanych zagadnień. Tematyka utraty i żałoby zostaje poddana analizie filozoficznej, biologicznej, psychologicznej, kulturowej czy wreszcie z perspektywy stosunkowo nowych dziedzin, takich jak tanatopedagogika czy psychologia prenatalna i pedagogika prenatalna. Waler praktyczny wynika z zamieszczonych w artykułach konkretnych wskazań praktycznych, pomocnych w pracy z osobami w żałobie. Szczegółnej analizie została poddana sytuacja straty prenatalnej. Autorki artykułów w czwartej części publikacji obok teoretycznych analiz osadzonych w literaturze naukowej, podejmują się także sformułowania zadań, jakie stoją przed personelem wykwalifikowanym (położną, lekarzem, psychologiem, terapeutą), a także przed szeroko rozumianym otoczeniem społecznym, z jakim spotykają się rodzice po poronieniu.

Atutem książki jest także zamieszczona na końcu krótka informacja o Fundacji „By dalej iść”, która współpracowała przy powstawaniu publikacji. Zawarte w informacji dane kontaktowe Fundacji, łącznie ze wskazaniem adresu strony internetowej, oraz nakreślenie jej misji i form działalności daje czytelnikowi możliwość uzyskania poszukiwanych treści czy pomocy także za pośrednictwem tej właśnie organizacji.

Omawiana publikacja stanowi istotną pozycję dla rozwoju refleksji nad problematyką śmierci i żałoby. Jest ona krokiem ku uzupełnianiu braków namysłu naukowego w tej przestrzeni. Jednocześnie staje się sprzeciwem wobec popularyzowanej w kulturze masowej negacji i tabuizacji śmierci. Pokazuje, że doświadczenie śmierci konfrontuje nas z realną utratą i często rozpoczyna proces żałoby, któremu nie należy zaprzeczać. Tylko stanięcie w prawdzie wobec przeżywanej utraty i danie przyzwolenia na żałobę pozwala w konsekwencji powrócić do twórczego i satysfakcjonującego przeżywania codzienności.

Bożena Miernik
Instytut Pedagogiki KUL
bozena.babul@gmail.com

ZYGMUNT ZIELIŃSKI, *Demokracja z każdej strony (ludzie, sprawy i zdarzenia)*,
Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2017, ss. 250.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rped.2017.9.3-11>

Biorąc do ręki omawianą książkę ks. prof. Zygmunta Zielińskiego, kartkując ją i odcytując tytuły ponad 50 zawartych w niej rozdziałów, felietonów, może się wydawać, że odbiega od jego profesjonalnych zainteresowań historią najnowszą, kościelną i inną. Książka ta powstawała w ciągu wielu miesięcy, może nawet całego roku. Właściwie tym krótkim tekstom trudno nadać jakąś adekwatną nazwę, gdyż odchodzą od stylu charakterystycznego felieton. Ale z drugiej strony mieszczą się w nim, wszakże z pewnym zastrzeżeniem, mianowicie są rozbudowane o treści cytowane i komentowane. Niemal każdy tekst powstał z jakiejś „konkretnej okazji”, z czyjejś inspiracji, choć to może słowo nieco na wyrost. Gdy o inspiracji mowa, to w tym przypadku należy rozumieć ją raczej jako prowokację.

Autor wykazuje ogromną wrażliwość na pewne zjawiska, co widać już na pierwszy rzut oka po rozplanowaniu książki. W pierwszej jej części 23 teksty poświęcone są sprawom politycznym. Ks. Zieliński nie kryje swego zainteresowania tym, co dzieje się w Polsce i na świecie. Jakoś nie krępuje go pojawiający się adresowany do duchownych zarzut, wytykający im zajmowanie się polityką. Oczywiście „zajmować się” znaczy tu wyrażać opinię i sądy na tematy polityczne. Nic więcej. Prawdziwy badacz nie szuka sztucznych kompromisów. Czytając jego teksty odnosi się wrażenie, że skupia on uwagę głównie na zjawiskach patologicznych, szkodliwych dla Polski zarówno w wymiarze całokształtu życia społecznego, jak i jego struktury moralnej. Ponieważ współczesna opozycja wykazuje tendencje destrukcyjne w stosunku do realizowanej obecnie koncepcji państwa, stąd prym w felietonach wiodą akcenty krytyczne. Wskutek tego pewne sprawy wracają w nich jakby dość nachalnie, co sprawia wrażenie jakiegoś specjalnego ustawienia celownika w ocenie obecnie przeżywanej rzeczywistości. Z drugiej strony, nawet